

Analysis of the Speech Act Theory of the Short Stories *Ejarekhane, Yek Zane khoshbakht* and *Rosvayi* by Bozorg Alavi

Somaye Aghababaei ¹

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Persian literature and foreign languages, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran. Email: aghababaei.somaye@atu.ac.ir

---

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 21/01/2022

Received in revised form:
25/10/2022

Accepted: 06/10/2022

Keywords:

Analytical Philosophy,
speech act,
J.R. Searl,
J.L. Austin,
Ejarexane,
Yek Zane xošbaxt,
Rosvayi,
Bozorg Alavi.

Analytical philosophers have long sought to study the phenomena of language from semantic, epistemological, and philosophical perspectives. The study of linguistic or spoken verbs is one of the most critical topics in the philosophy of language and analysis, which was introduced by John Rogers Searle after completing and formulating the theories of his teacher, Austin. In examining propositions and utterances, Austin refers to the speech act theory that Searle has completed. Due to the speech act theory, in communication, fragments, comprising words and grammatical structures, are produced, which alone are not enough to express the meaning of the speaker. In other words, in the process of communication, the speaker also performs act through excerpts. Searle divides these acts into five major categories. By examining the types of speech act of the speaker, it is possible to determine the distribution of power, the influence of social context and structure, the type of personality and social status of the parties. The target of the current article is to examine the types of speech acts from Searle and Austin's point of view in the stories of "Ejarekhane", "Yek Zan-e khoshbakht" and "Rosvayi" from the Bozorg Alavi to the position of the characters' power in relation to each other and the reasons for their use. Their words should be analyzed and determined based on the type of personality and social status of each one.

Cite this article: *Aghababaei, S. (2024). Analysis of the Speech Act Theory of the Short Stories Ejarekhane, Yek Zane khoshbakht and Rosvayi by Bozorg Alavi. Research in Narrative Literature, 13(3), 1-30.*

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2022.7387.1509

Extended abstract

Introduction

The role of language and speech acts used in the works and how it is used in the context directly and indirectly can be helpful and effective in the representation of beliefs, how to distribute power and its resources, expressing social and individual relationships. Fairclough (2000: 40) points out that the study of verbal interactions will be critical when their relationship with the social structures of the society is explained, otherwise it will be a meaningless practice. In fact, "people show the social structure with their meaningful actions every day, stabilize their bases and roles, and establish a common knowledge and value systems" (Halidi, 1978: 2 in Fairclough, 2019: 39). Saussure (1966: 19 in Fairclough, 2000: 39) also holds the idea that there is a mutual dependence between language and speaking and that "language is both the tool of speaking and its product." Precisely, there are parts of language codes in speech and conversation that are exhibited.

In the three addressed stories "Rental House", "A Happy Woman" and "Scandal" different speech acts are used which target the type and frequency of the act, its directness or indirectness in the process of communicating between the main characters of the stories with other characters, indicates the type of language use in social contexts with conversations between speakers.

Method

The method in this article is to extract all the speech acts used in the text of the stories based on Searle's classification. Therefore, the statistical community of the research includes all dialogue-oriented sentences of the stories. After extracting the actions and categorizing them, the reasons for the use of each action in relation to the characters are analyzed, and the implicit meanings of each action are measured in relation to social factors and the intratextual and extratextual context of the stories. Precisely, it is an attempt based on Austin and Searle's theory of speech acts by examining the types of actions based on the position and individual, social and emotional relationships determined in the stories to represent the power and quality of communication between characters. The stories and the implicit meanings in their expressions are discussed and the position of each in the social relationship with the other is explained.

Conclusion

Extracting and analyzing the speech acts of any conversation based on the contexts can show the opinions, beliefs and inner feelings of the speakers. In literary works, including stories, by examining the context in addition to the conditions of the speaker and the listener, it is possible to extract the specific intellectual orientations of each person, class, society and their sources of power. In these stories, we can find out what ideology the speakers and listeners each reflect and what beliefs and thoughts they have in their heads by carefully observing the frequency of each speech act. According to the graphs, declarative action is the highest type of action used in these three stories with 50%. Most of this action has acted non-expressively and indirectly in the form of emotional action. In other words, the frequency of any non-expressive action in the analysis can be indicative and marked. Carefully in the chart number four, it can be seen that

the high frequency of emotional non-expressive actions with themes such as humiliation and ridicule 39%, blame and sadness 43%, etc. in these three investigated stories indicate unhealthy, destroyed emotional relationships and it is cold, and the small frequency of the meanings of admiration and expressing affection indirectly in the form of 8% and direct 5%, in the emotional action in diagrams five and four, emphasizes the bad interpersonal relationship of the characters in the story. Based on the graphs, the high frequency of direct and indirect persuasive action in the form of the meaning of command and command as the third most important action with 11% indicates the dominance of patriarchy over the traditional society of stories.

Results

By examining the three great Alavi stories, it was found that the atmosphere governing the stories is indicative of the problems of society and the traditional family and its limitations. Although along with this traditional society, the modern society is also growing and developing and has influenced the social relationships of the characters in the story, but the male characters in these stories are still subject to the criteria and standards of the traditional society and They have the upper hand. For this reason, the speech acts used by the male characters are more than direct speech acts. On the other hand, the female characters of the stories, even though they have sometimes entered the modern society like Wajihah and Aghdas and are educated, but they still have no power and are dominated by the men of the family and society due to the lack of support from the traditional society. Therefore, most of the speech acts expressed by women are of the indirect type. The bad emotional relationship that exists between the characters in the stories, along with inappropriate social conditions such as extreme poverty, class differences, individual differences, and the inner world of people, have caused emotional actions with the implied meanings of humiliation, mockery, blame, sadness, curses, and blasphemy in The stories have a very high frequency of expressing sadness, blame and sadness with 43% respectively as the most action and main concept emerging from the dialogues of the characters in the stories, followed by humiliation and ridicule with 39%. is Based on this, the frequency of using emotional actions based on expressing affection, admiration and praise directly 8% and indirectly 5% in the stories is very little and these few cases are expressed with the aim of the speaker to reach his goal. The persuasive actions used in the stories were also divided into two categories: advice and request and command and order. The persuasive actions of advice and request and suggestion are indirect with 3% and direct 25%, mostly in female contexts and Order and command are used indirectly with 4% and directly with 11% in the male context, which is a marked use related to the distribution of power between men and women. The high frequency of expressive actions in these three stories is also precisely related to the realism of the stories, which the narrator and the characters have explained in detail. Finally, the frequency of speech acts, their direct and indirect types and the implied meanings intended by the speakers in these stories indicate the dominance of patriarchal discourse and women's internal dissatisfaction with life and spouse.

تحلیل کنش‌های گفتاری داستان‌های کوتاه / جاره‌خانه، یک زن خوشبخت و رسوایی از بزرگ علوی

سمیه آقابابایی^۱

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: aghababaci.somaye@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵

واژه‌های کلیدی:

فلسفه تحلیلی،

جان راجرز سرل، آستین،

کنش‌های گفتاری،

جاره‌خانه،

یک زن خوشبخت، رسوایی،

بزرگ علوی.

فیلسوفان تحلیلی از دیرباز در پی بررسی پدیده‌های زبان از جنبه‌های معناشناختی، معرفت‌شناختی و فلسفی بودند. بررسی افعال زبانی از جمله مباحث مهم فلسفه زبان و تحلیلی است که جان راجرز سرل با تکمیل و تدوین نظریات استادش، آستین، آن را مطرح کرد. آستین، در بررسی گزاره‌ها و گفتارها به نظریه کنش‌های گفتاری اشاره می‌کند که سرل به تکمیل آن می‌پردازد. بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری، در برقراری ارتباط پاره‌گفت‌هایی شامل واژه‌ها و ساختارهای دستوری تولید می‌شود که این عناصر به تنهایی برای بیان منظور گوینده کافی نیست. به عبارتی، گوینده در روند ارتباط از طریق پاره‌گفت‌ها اعمالی را نیز انجام می‌دهد. سرل این کنش‌ها را به پنج دسته تقسیم می‌کند. با بررسی انواع کنش‌های گفتاری گوینده، می‌توان نحوه توزیع قدرت، تأثیرپذیری از بافت و ساختار اجتماعی، نوع شخصیت و جایگاه اجتماعی طرفین ارتباط را مشخص کرد. هدف این مقاله بررسی انواع کنش‌های گفتاری از دیدگاه سرل و آستین در داستان‌های *جاره‌خانه*، *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* از بزرگ علوی است تا موضع قدرت شخصیت‌ها در ارتباط با یکدیگر و دلایل کاربرد کلام آنها بر اساس نوع شخصیت و جایگاه اجتماعی هر یک، تحلیل و مشخص شود. جامعه آماری این پژوهش شامل جملات گفت‌وگومحور این داستان‌هاست که بر اساس این نظریه بررسی و تحلیل می‌شوند. از جمله نتایج حاصل از پژوهش در بررسی انواع کنش‌های گفتاری این است که عوامل متعددی؛ چون شخصیت فردی، جنسیت، مقام و جایگاه اجتماعی، ساختارها و باورهای اجتماعی و در نهایت روابط عاطفی در نوع کنش گفتاری انتخابی گوینده‌ها تأثیر مستقیم دارند. نوع کنش‌های به کار رفته در این داستان‌ها تأییدکننده روابط عاطفی سرد و تحقیرآمیز، اندوه و نارضایتی زنان از زندگی و همسر، غلبه گفتمان مردسالاری و قدرتمندی و خوددربترینی شخصیت‌های مرد داستان‌هاست.

استناد: آقابابایی، سمیه (۱۴۰۳). تحلیل کنش‌های گفتاری داستان‌های کوتاه *جاره‌خانه*، *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* از بزرگ

علوی. *پژوهشنامه ادبیات داستانی*، ۱۳(۳)، ۱-۳۰.

حق مؤلف © نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

۱. پیشگفتار

زبان در قالب یک نظام، دارای موجودیتی بالقوه است که برای بیان معنا و برقراری ارتباط در بافت موقعیتی ارتباط بر اساس مقتضیات آن، شکل قابل درکی می‌یابد. به عبارتی، زبان بخشی از سیستم جامعه است که هر فردی بنا به فراخور هستی اجتماعی خود از آن استفاده می‌کند (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳: ۲۰). بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری^۱ که متعلق به حوزه فلسفه زبان است، می‌توان اشاره کرد جان لنگشاو آستین^۲ و به دنبال آن سرل، دیدگاه فیلسوفان تحلیلی را مبنی بر اینکه کار اصلی زبان توصیف واقعیت صادق یا کاذب است، رد کردند. آستین اشاره کرد که نقش اصلی زبان تنها مشخص کردن اخبار صادق یا کاذب از واقعیت نیست، بلکه از طریق زبان می‌توان افعال متعدد و متنوعی را انجام داد (سرل، ۱۳۸۷: ۲۸-۲۹). بر این اساس، بررسی کاربردشناسانه زبان در گفت‌وگوهای میان‌گوینده و شنونده در فرایند ارتباط، این امکان را فراهم می‌سازد که ارتباطات انسانی بر اساس موقعیت‌های گوناگون زندگی اجتماعی بررسی و تبیین شود. ادبیات و داستان کوتاه، ابزاری است که بر اساس آن می‌توان واقعیت‌های اجتماعی و روابط میان شخصیت‌ها را در نوع زبان به کار رفته، بیان کرد. در واقع چنانکه لوونتال^۳ (۱۳۹۰: ۷۲ و ۷۵) می‌گوید ادبیات و نمودهای اجتماعی به همدیگر آمیخته‌اند و نمی‌توان این دو را مستقل از دیگری در نظر گرفت. ادبیات و انواع آن، گاهی باورهای خاصی را بازتولید می‌کنند و با سرنوشت‌های اجتماعی خاصی پیوند می‌خورند. در جامعه، مسائل اجتماعی، خود به مثابه مواد ادبی تلقی می‌شوند؛ بنابراین، در بررسی و تفسیر متون ادبی باید به ماهیت جامعه‌شناختی آثار نیز توجه کرد.

نقش زبان و کنش‌های گفتاری به کار رفته در آثار و چگونگی کاربرد آن در بافت به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند در بازنمایی باورها، نحوه توزیع قدرت و منابع آن، بیان روابط اجتماعی و فردی، کمک‌کننده و مؤثر باشد. فرکلاف (۱۳۷۹: ۴۰) اشاره می‌کند مطالعه تعامل‌های کلامی، زمانی اهمیت خواهد داشت که ارتباط آنها با ساختارهای اجتماعی جامعه تبیین شود، در غیر این صورت عملی بی‌معنی خواهد بود. در واقع «مردم با کنش‌های معنادار هر روزه خود، ساختار اجتماعی را به نمایش درمی‌آورند، پایگاه‌ها و نقش‌های خود را تثبیت می‌کنند و نظام‌های ارزشی و دانشی مشترک را

1. speech act theory

2 . John Langshaw Austin

3 . Leo Löwenthal

بنیاد می‌نهند و منتقل می‌سازند» (هلیدی، ۱۹۷۸: ۲ در فرکلاف، ۱۳۷۹: ۳۹). سوسور^۱ (۱۹۶۶: ۱۹ در فرکلاف، ۱۳۷۹: ۳۹) نیز بر این باور است که بین زبان و سخن گفتن نیز وابستگی متقابلی وجود دارد و «زبان هم ابزار سخن گفتن است و هم محصول آن»؛ به عبارت دیگر، بخشی‌هایی از رمزهای زبانی در گفتار و گفت‌وگو است که به نمایش گذاشته می‌شود.

در داستان‌های / جاره‌خانه، یک زن خوشبخت و رسوایی در روند برقراری ارتباط میان شخصیت‌های اصلی داستان‌ها با شخصیت‌های دیگر از کنش‌های گفتاری متفاوتی استفاده شده است که نوع و بسامد کنش، مستقیم یا غیرمستقیم بودن آن، بیانگر نوع کاربرد زبان در زمینه‌های اجتماعی با گفت‌وگوهای میان گویندگان است. روش کار در این مقاله استخراج تمامی کنش‌های گفتاری به کار رفته در متن داستان‌ها بر اساس تقسیم‌بندی سرل^۲ است؛ بنابراین جامعه آماری پژوهش شامل تمامی جملات گفت‌وگومحور داستان‌ها است. بعد از استخراج کنش‌ها و دسته‌بندی آنها به تحلیل دلایل کاربرد هر کنش در ارتباط با شخصیت‌ها پرداخته می‌شود و همچنین معانی ضمنی هر کنش در ارتباط با عوامل اجتماعی و بافت درون‌متنی و برون‌متنی داستان‌ها سنجیده می‌شود. به بیان دیگر، سعی بر آن است بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری آستین و سرل با بررسی انواع کنش‌ها بر اساس جایگاه و روابط فردی، اجتماعی و عاطفی تعیین شده در داستان‌ها به نوع بازنمایی قدرت و کیفیت ارتباط در بین شخصیت‌های داستان‌ها و معانی ضمنی موجود در بیانشان پرداخته، موضع هر یک در ارتباط اجتماعی با دیگری تبیین شود.

سرل بعد از آستین، مباحث و انواع کنش‌های گفتاری را به صورت کامل‌تری مطرح کرده است. افرادی چون یول (۱۳۸۷) در بحث کاربردشناسی و صفوی (۱۳۹۲) در بحث معنی‌شناسی کاربردی نظریه کنش‌های گفتاری آستین و سرل را شرح و تحلیل کرده‌اند. در این میان، پژوهش‌های مختلفی بر اساس این نظریه در متون ادبی و غیرادبی صورت گرفته است که می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد:

خسروی شکیب و یاسمی‌فر (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی جامعه‌شناختی جایگاه زن در رمان‌های چشم‌هایش و شلغم میوه بهشته» به بررسی آثاری از علوی پرداخته‌اند.

تقوی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «کنش گفتمانی حضرت ابراهیم با مخالفان در قرآن کریم بر

1 . Ferdinand de Saussure

2 . John Searle

اساس طبقه‌بندی کنش‌های گفتاری سرل»، به بررسی این موضوع را بررسی کرده که حضرت ابراهیم (ع) با انتخاب کنش‌های اظهاری در بسامد بالا سعی در برجسته‌سازی گفتار توحید و به حاشیه راندن گفتار غالب داشته است.

زارع (۱۳۹۸) در مقاله کوتاه دیگری، «نقد جامعه‌شناختی یک زن خوشبخت از بزرگ علوی»، به بررسی عناصر داستانی و اجتماعی این اثر پرداخته است.

همان‌طور که پیشتر بیان شد، در زمینه استفاده از بحث معنی‌شناسی کاربردی در رمان و داستان می‌توان به مقاله ملکی و دیگران (۱۳۹۷)، با عنوان «بازنمایی اجتماعی کنش‌های گفتاری زنان (مورد مطالعه: رمان‌های هوشنگ مرادی کرمانی)»، اشاره کرد که با توجه به جامعه روستایی حاکم بر رمان‌ها، دریافته‌اند؛ زنان قدرت پابینی دارند و این دیدگاه، در نوع کنش‌های ترغیبی به کار رفته، تأثیر گذاشته است.

عربی‌مقدم (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل کنش‌های گفتاری در داستان صادق هدایت» کنش‌های گفتاری داستان کوتاه حاجی‌آقا را بررسی و تحلیل کرده است.

عبداللهیان و باقری (۱۳۹۶) نیز در مقاله «کنش‌های گفتاری پنج‌گانه در شعر «صدای پای آب» سپهری» بیان کرده‌اند که سپهری از طریق کنش‌های اظهاری، ترغیبی و عاطفی به بیان و شرح و نقد گذشته و حال جهان پرداخته است و از کنش‌های تعهدی و اعلامی نیز استفاده نکرده است. در کنار متون ادبی، از این نظریه در قرآن و متون مختلف رسانه‌ای و غیرادبی نیز استفاده شده است؛ مانند مقاله تقوی که بالاتر به آن اشاره شد.

سلطان‌بیاد و قربان‌صباغ (۱۳۹۵) در مقاله «تحلیل فمینیستی گفتار و توازن قدرت در رمان شمال و جنوب اثر الیزابت گاسکل^۱ بر پایه نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل»، به بررسی بخشی از گفت‌وگوهای شخصیت‌های داستان بر اساس این نظریه پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که تغییر در کنش‌های کلامی زن، بر کنش‌های کلامی مرد، در روند داستان تأثیر گذاشته است.

حسینی معصوم و خاوری (۱۳۹۳) در مقاله «مقایسه کنش‌های گفتار در پیامک‌های فارسی زنان و مردان جوان بر اساس طبقه‌بندی سرل» مطرح کرده‌اند که نقش ترغیبی در پیامک‌های مردان و کنش عاطفی و تعهدی در پیامک‌های زنان، نشانگر نقش اجتماعی آنان است.

در زمینه داستان‌های بزرگ علوی می‌توان به مقاله زارع و صفری (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی داستان اجاره‌خانه از «بزرگ علوی» بر اساس نظریه جامعه‌شناسی محتوا» اشاره کرد. در این میان، پاینده (۱۳۸۹) نیز در کتاب *داستان کوتاه در ایران (داستان‌های رئالیستی و ناتورالیستی)* (همان: ۴۱۱) ویژگی‌های رئالیستی داستان *اجاره‌خانه* را بررسی کرده است. همان‌طور که قابل مشاهده است تاکنون پژوهشی درباره کنش‌های گفتاری و نقش آن در بازنمایی قدرت و روابط اجتماعی در داستان‌های *اجاره‌خانه*، *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* انجام نشده است. همچنین درباره داستان *رسوایی* نیز پژوهشی تاکنون صورت نگرفته است.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

- این پژوهش در پی پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:
- کنش‌های گفتاری به کار رفته در داستان‌های کوتاه *اجاره‌خانه*، *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* تا چه اندازه گویای روابط بینافردی شخصیت‌های داستان‌ها است؟
  - در ارتباط با شخصیت داستان‌ها، کدام کنش گفتاری در بسامد بالا و پایین به کار رفته است و این بسامدها در ارتباط عاطفی و اجتماعی میان شخصیت‌ها، چه معانی ضمنی‌ای را بازنمایی می‌کنند؟
  - کاربرد کنش‌های گفتاری مستقیم و غیرمستقیم و نوع بسامد آنها در این داستان‌ها چه پیوندی با جنسیت شخصیت‌ها داشته، چه مفاهیمی را بر اساس بافت اجتماعی و بافت درون‌متنی بیان می‌کنند؟

۲-۱. هدف و ضرورت پژوهش

هدف پژوهش حاضر بررسی کاربردشناسانه کنش‌های گفتاری و انواع آن در جملات و گفت‌وگوهای داستان‌های *اجاره‌خانه*، *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* از بزرگ علوی است که در خلال این بررسی، تأثیر انتخاب و عملکرد این کنش‌ها بر روابط بینافردی شخصیت‌های داستان‌ها مشخص می‌شود. این داستان‌ها در دسته داستان‌های رئالیستی دوره معاصر به حساب می‌آیند. علوی در مجموعه داستانی *نامه‌ها* به بررسی روابط عاطفی، فردی و اجتماعی زنان و مردان در بستر خانواده و جامعه پرداخته است. این پژوهش از دیدگاه بررسی‌های کاربردشناختی و زبانشناختی می‌تواند شایان توجه باشد. با استفاده از کنش‌های گفتاری به کار رفته در گفت‌وگوهای میان شخصیت‌های داستان‌ها، می‌توان ویژگی‌های شخصیت فردی و اجتماعی افراد را در ارتباط با مفاهیم اجتماعی و قدرت تبیین کرد.

در مکتب رئالیسم^۱ به کشف و بیان واقعیت و تشریح جزئیات پرداخته می‌شود و نویسنده رئالیست بر خلاف نویسنده روماننست در آثار خود به توصیف سفرهای واقعی می‌پردازد، نه خیالی و از تاریخ برای کسب آگاهی‌های دقیق استفاده می‌کند؛ بنابراین موضوع ادبیات رئالیستی توجه به مسائل جامعه و بیان دقیق آن است (سید حسینی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۲۷۷-۲۸۰). «رئالیسم ساختمان رمان یا داستان کوتاه را بر قوانین طبیعت و اجتماع» قرار می‌دهد و «پدیده‌های روحی را در پرتو علّیت اجتماعی بررسی می‌کند تا ریشه سرنوشت آدمی را در شرایط محیطی و خصوصیات فردی» جست‌وجو کند (رحیمی، ۱۳۴۵: ۵۵ در ثروت، ۱۳۸۵: ۱۱۷). لازم به بیان است که سبک رئالیستی این آثار با نوع کنش‌های مطرح شده در داستان‌ها در ارتباط است. با بررسی انواع کنش‌های گفتاری، شاخص‌های موجود برای این کنش‌ها، عملکرد مستقیم یا غیرمستقیم آنها می‌توان به بررسی ارتباط این کنش‌ها با مفاهیمی چون بازنمایی قدرت، منابع و نحوه توزیع آن، جایگاه اجتماعی، روابط عاطفی و جنسیت شخصیت‌های داستان پرداخت و دلایل کاربرد هر کنش را در پیوند با هر شخصیت تحلیل کرد. به بیان دیگر، می‌توان تبیین کرد که در این داستان‌های رئالیستی چگونگی انتخاب کنش‌های گفتاری خاص و معانی ضمنی حاصل از آنها، روابط عاطفی سرد و جایگاه بالا به پایین میان زن و مرد را در محیط خانواده بازنمایی کرده است.

۲. مبانی نظری

در این بخش به مفاهیم کاربردشناسی، فلسفه زبان و کنش‌های گفتاری می‌پردازیم.

۲-۱. کاربردشناسی

کاربردشناسی^۲ یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی^۳ است که معنی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. در این شاخه «مطالعه رابطه صورت و نقش، یعنی آنچه تجزیه و تحلیل کلام نامیده می‌شود»، بخشی از شاخه کاربردشناسی زبان است. کاربردشناسی زبان ریشه در نگرش فلسفی به پدیده نشانه دارد که با ایجاد دانش نشانه‌شناسی توسط پیرس در قرن بیستم مطرح شد. بعد از پیرس، موریس، آراء و نظرات وی را شرح و مطرح کرد و نشانه‌شناسی را شامل سه حوزه دانست:

1. Realism
2. pragmatics
3. linguistics

۱. نحو^۱، به مطالعه رابطه میان نشانه‌ها در قالب نظام نشانه‌ای می‌پردازد؛
۲. معنی‌شناسی به مطالعه رابطه میان نشانه‌ها و موضوعاتی می‌پردازد که این نشانه‌ها به آنها ارجاع می‌دهند؛

۳. کاربردشناسی به مطالعه رابطه میان نشانه‌ها و افرادی می‌پردازد که نشانه‌ها را به کار می‌برند.
بر این اساس کاربردشناسی را می‌توان مطالعه چگونگی کاربرد نشانه‌ها دانست (صفوی، ۱۳۹۲: ۴۶-۴۷). دیدگاه موریس در باب کاربردشناسی با آراء فیلسوفان آکسفوردی چون آستین^۲، سرل^۳ و گرایس به زبان‌شناسی راه یافت. این سه فیلسوف همواره بر این نکته تأکید کرده‌اند که آنچه مطرح می‌کنند نوعی مطالعه معنی در جریان کاربرد زبان است (همان: ۴۷).

کاربردشناسی غالباً با منظور افراد از پاره‌گفت‌هایشان سروکار دارد و به بیان بهتر، بررسی منظور گوینده جزو اهداف کاربردشناسی است. برای این کار باید منظور افراد را در بافتی خاص بررسی کرد و چگونگی تأثیر آن بافت را بر پاره‌گفت نیز در نظر گرفت و اینکه چگونه گوینده‌ها سخن خود را «با در نظر گرفتن مخاطب، مکان، زمان و شرایط حاکم سازماندهی می‌کنند». بر این اساس می‌توان دقیق‌تر اشاره کرد که کاربردشناسی بررسی معنی بافتی کلام است (یول، ۱۳۸۷: ۱۱). مزیت کاربردشناسی زبان در این است که تحلیلگر هنگام گفتار می‌تواند در مورد معنای موردنظر افراد، اهداف، تصورات و همچنین کنش‌های آنها صحبت کند. این شاخه نشان می‌دهد که چگونه مردم با به کارگیری زبان، منظور یکدیگر را متوجه شوند (همان: ۱۲-۱۳).

۲-۲. فلسفه زبان

فلسفه تحلیلی، بر اساس تاریخ، به دو دوره کلاسیک و معاصر تقسیم می‌شود. تحولاتی که در اندیشه ویتگنشتاین به‌ویژه در انکار نظریه تصویری معنا صورت گرفت سبب تحول فلسفه تحلیلی شد. در واقع، فلسفه تحلیلی دو رویکرد را در بر می‌گیرد: رویکرد نخست، به بررسی رابطه زبان و واقعیت می‌پردازد و رویکرد دوم که رابطه زبان و ذهن را می‌سنجد موردنظر فیلسوفانی چون ویتگنشتاین، آستین، سرل و گرایس قرار گرفت. سرل در کتاب *افعال گفتاری* خود بر آن است بر اساس رویکرد دوم به تحلیل دقیق رابطه زبان و ذهن بپردازد (سرل، ۱۳۸۷: ۱۶-۱۷).

تعدادی از فیلسوفان تحلیلی، خود را در دسته فیلسوفان زبان متعارف به حساب آوردند. با تغییر و تحولاتی که ویتگنشتاین در فلسفه تحلیلی ایجاد کرد با سه شاخه روبه‌رو می‌شویم: نخست، ویتگنشتاینی‌ها؛ یعنی کسانی که به‌طور مستقیم از ویتگنشتاین متأخر و روش او تأثیر پذیرفتند. دوم، فیلسوفانی که بر زبان مصنوعی در فلسفه‌ورزی تأکید کردند و زبان مناسب فلسفه را زبان منطقی دانستند و دسته سوم، فیلسوفان زبان متعارف بودند که به دو شاخه کمبریج، به تأثیر از ویتگنشتاین و شاخه آکسفورد، زیر نظر آستین و رایل تقسیم می‌شوند (همان: ۲۵-۲۶). از دید شاخه نخست، استفاده نادرست از واژه‌ها و زبان متعارف، منشأ ایجاد معضلات فلسفی بود و شاخه آکسفوردی نیز بر این باور بود که مسائل فلسفی را با تحلیل مفاهیم و الفاظ به‌کار رفته در زبان متعارف می‌توان توضیح داد (همان: ۲۷). آستین و سرل که هر دو از فیلسوفان فلسفه زبان از شاخه آکسفوردی بودند نظریه کنش‌های گفتاری را مطرح کردند.

۲-۲-۱. کنش‌های گفتاری

در ادامه، نظریه کنش‌های گفتاری از دیدگاه آستین و سرل تبیین می‌شود.

۲-۱-۱. نظریه آستین

جان لنگشاو آستین با نظریه‌ای که مطرح کرد به مخالفت با مبانی نگرش منطقیون اثبات‌گرای حلقه وین پرداخت. وی در واقع با نظریه‌اش با سه اصل اساسی مخالفت کرد: اینکه «زبان ابزاری برای اطلاع‌دادن است»، «جملات خبری گونه اصلی جملات زبان‌اند» و «ارزش صدق پاره‌گفتارهای زبان قابل تعیین است» (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۵۵). آستین با رد این سه اصل نشان داد که با زبان، افعال متنوع بسیاری را می‌توان انجام داد و زبان تنها برای خبررسانی صادق یا کاذب از واقعیت نیست. به بیان دیگر، آستین اظهار کرد که در زبان جملات خبری‌ای وجود دارند که نه صادق و نه کاذب‌اند، بلکه مقصود گوینده از ادای آنها انجام یک فعل به وسیله همین جملات است، نه توصیف وضع و واقعیت (سرل، ۱۳۸۷: ۲۹).

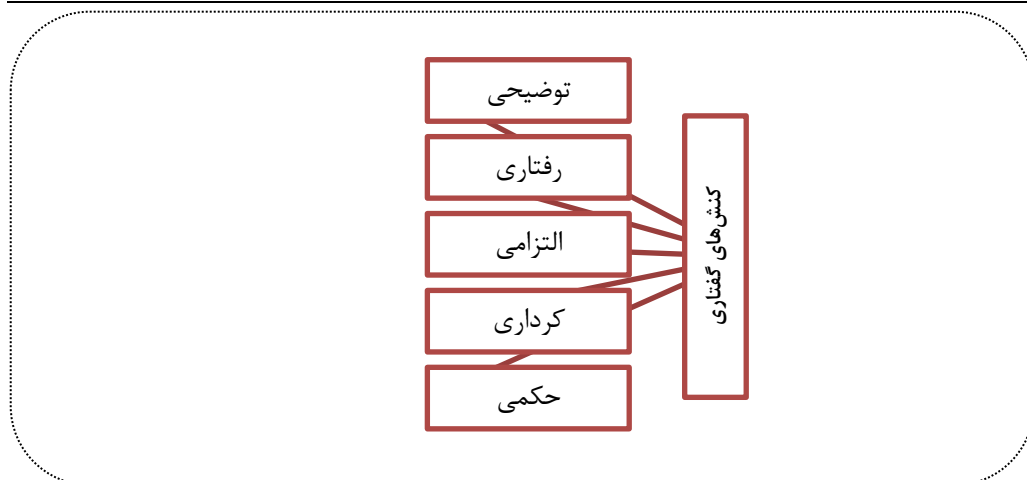
آستین با این نظر خود به جای گزاره‌های توصیفی و ارزشی، اظهارات گوینده را در دو دسته اظهارات انشایی و اخباری قرار داد. او بعد از مدتی در این تقسیم‌بندی خود نیز تردید کرد و به این نتیجه رسید که هر اظهاری، نوعی فعل گفتاری است و بدین ترتیب نظریه افعال گفتاری را مطرح کرد

(همان: ۳۰-۳۲). آستین برای افعالی که انسان انجام می‌دهد یا به عبارتی برای پاره‌گفتارهای بیانی^۱ سه کنش مطرح می‌کند: «کنش بیانی^۲»، «غیربیانی^۳» و «پس‌بیانی^۴». کنش بیانی، همان تولید کارگفتار گوینده است و کنش غیربیانی، اثری است که پاره‌گفتار بیانی در مخاطب ایجاد می‌کند و کنش پس‌بیانی به واکنشی می‌پردازد که مخاطب در برابر پاره‌گفتار بیانی نشان می‌دهد (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۵۶-۱۵۷).

اجرای کنش غیربیانی یا منظوری از طریق توان ارتباطی پاره‌گفتار صورت می‌گیرد که این وضعیت را «توان منظوری» پاره‌گفتار می‌نامند (یول، ۱۳۸۷: ۶۸). برای نشان‌دادن توان منظوری از ابزارهای مختلفی استفاده می‌شود. از جمله این ابزارها «عبارت فعلی» با نام فعل اجرایی است که به صراحت کنش منظوری را بیان می‌کند. در کنار این ابزار باید «شرایط اقتضایی» نیز سنجیده شود. برای بررسی وقوع یک کنش گفتاری با توجه به نیت گوینده، شرایط مناسب و موردانتظاری لازم است که به آن «شرایط اقتضایی» می‌گویند. اگر شرایط اقتضایی فراهم نباشد، آن پاره‌گفتار قابل اجرا نخواهد بود (همان: ۶۹-۷۰). در این میان، باید به شرایط عمومی که دو طرف گفت‌وگو تابع آن هستند نیز توجه کرد. همچنین بعد از این شرایط، شرط محتوایی یا معنایی، شرط مقدماتی، شرط صداقت و اساسی مطرح می‌شود (همان: ۷۱). در کنار این ابزارها، برای مطالعه کنش‌های گفتاری ناشی از پاره‌گفتارها از «فرضیه اجرایی» نیز استفاده می‌شود. در این شیوه، بنیاد هر پاره‌گفتار دارای بندی فرضی است که فعل اجرایی آن توان منظوری را تصریح می‌کند. بر این اساس، می‌توان به دو دسته فعل اجرایی صریح و فعل اجرایی غیرصریح یا اصلی اشاره کرد (همان: ۷۱-۷۲).

آستین بعد از این تقسیم‌بندی، ماهیت کنش‌های غیربیانی را به پنج دسته تقسیم کرد: کنش‌های «حکمی» که بیانگر حکم و ارزش داور دربارۀ واقعیت‌های با ارزش هستند، کنش‌های «کرداری» «بیانگر اعمال حق، قدرت و نفوذ شخص‌اند»، کنش‌های «التزامی» که گوینده از طریق آن خود را متعهد و ملزم می‌کند، کنش‌های «رفتاری» افعالی که بیانگر نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی‌اند و کنش‌های «توضیحی» شامل افعالی است که نشان می‌دهند چگونه اظهارات گوینده با گفتار مطابقت می‌یابد (سرل، ۱۳۸۷: ۳۴).

1. Performative utterances
2. locutionary act
3. illocutionary act
4. perlocutionary act

نمودار ۱. انواع کنش‌های گفتاری از دیدگاه آستین.

۲-۱-۲-۲. نظریه سرل

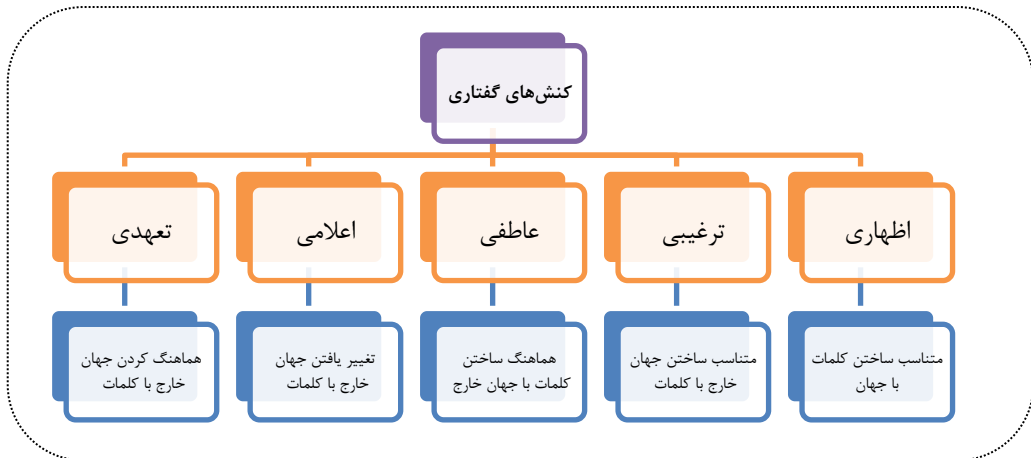
جان راجرز سرل، بعد از آستین، تغییراتی را در نظریه کنش‌های گفتاری ایجاد کرد. سرل (۱۳۸۷: ۴۷) بیان می‌کند که نظریه افعال گفتاری بر پایه این فرضیه استوار است که «سخن گفتن به یک زبان، وارد شدن در نوعی رفتار قاعده‌مند است؛ به تعبیر واضح‌تر، سخن گفتن انجام افعالی مطابق با قواعد است».

به بیان دیگر، کنش‌های گفتاری اعمالی است که پاره‌گفت‌ها انجام می‌دهند. در بیان انواع مختلف کنش‌های گفتاری، گوینده انتظار دارد که شنونده مقصود و نیت او را درک کند. در این فرایند ارتباط، شرایط حاکم بر پاره‌گفت به گوینده و شنونده کمک می‌کند. این شرایط همراه با دیگر پاره‌گفت‌ها «رخداد گفتاری» نامیده می‌شود. در نهایت، ماهیت رخداد، گفتاری است که مشخص می‌کند پاره‌گفت به منزله اجرای کنش گفتاری تفسیر می‌شود (یول، ۱۳۸۷: ۶۶-۶۷).

سرل بر این اساس کنش‌های گفتاری را در پنج دسته تقسیم‌بندی می‌کند: اظهاری^۱، ترغیبی^۲، تعهدی^۳، عاطفی^۴ و اعلامی^۵. کنش اظهاری، کنشی است که بیانگر تعهد گوینده نسبت به صدق یک گزاره است. در کنش ترغیبی، مخاطب به انجام عملی ترغیب می‌شود. در کنش تعهدی نیز تعهد

1. representative
2. directive
3. commissive
4. expressive
5. declarative

گوینده به انجام کاری بیان می‌شود. کنش عاطفی احساس گوینده را در برابر وقوع رویدادی مطرح می‌کند. در کنش اعلامی، گوینده شرایط جدیدی را به مخاطبش اعلام می‌کند (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۵۸).

نمودار ۲. انواع کنش‌های گفتاری از دید سرل.

یول^۱ اشاره می‌کند که در انواع کنش‌های گفتاری، گوینده به نوعی در ارتباط با موقعیت است. در کنش تعهدی، گوینده قصد ایجاد موقعیت را دارد. در کنش ترغیبی یا جهت‌دهنده، گوینده کلام خواهان موقعیت است. در کنش عاطفی، گوینده موقعیت را احساس می‌کند. در کنش اعلامی نیز گوینده است که موقعیت را ایجاد می‌کند. در نهایت در کنش اظهاری، گوینده معتقد به موقعیت است (۱۳۸۷: ۷۶).

به‌خودی خود تشخیص کنش‌های گفتاری در متون، کار دشواری است. به همین سبب سرل برای شناسایی این کنش‌ها از یکدیگر، عوامل و شاخص‌هایی را نام می‌برد. از جمله این عوامل می‌توان به «نکته غیربیانی»، «تطبیق»، «وضع روانی» و «محتوا» اشاره کرد. منظور از نکته غیربیانی همان هدف یا تولید پاره‌گفتار بیانی است. تطبیق نیز نوع انطباق زبان را با جهان خارج نشان می‌دهد. در معیار وضع روانی نیز وضعیت ذهنی گوینده مورد توجه قرار می‌گیرد و عنصر محتوا نیز محدودیت‌های حاکم بر پاره‌گفتارهای بیانی را شامل می‌شود (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۵۸)؛ برای مثال نکته غیربیانی در کنش اظهاری می‌تواند تأکید گوینده بر صدق کلامش باشد. همچنین در این مورد، تطبیق مطلب ارائه‌شده‌ای است

که قابلیت تعیین ارزش صدق را دارد. وضع روانی گوینده نیز همان اطمینانی است که صادق بودن کلامش دارد و در نهایت، محتوا موضعی است که اهمیت اظهار دارد (همان: ۱۵۹).

برای تمایز میان کنش‌های گفتاری گاهی به ساختار توجه می‌شود. به عبارتی، هرگاه میان ساختار جمله و کارکرد آن، ارتباط مستقیم باشد، آن را «کنش گفتاری مستقیم» می‌نامند و اگر ارتباط میان ساختار و کارکرد، غیرمستقیم باشد، آن «کنش گفتاری غیرمستقیم» نامیده می‌شود (یول، ۱۳۸۷: ۷۶). بحث کنش‌های گفتاری مستقیم و غیرمستقیم را می‌توان در ارتباط با بحث اصول ادب نیز مطرح کرد. چنانکه یول نیز در بررسی این کنش‌ها اشاره می‌کند که در زبان انگلیسی، کنش‌های گفتاری غیرمستقیم با ادب بیشتری همراه هستند تا کنش‌های گفتاری مستقیم (همان: ۷۸-۷۷).

بر اساس این تقسیم‌بندی، در نوع مستقیم، گوینده آشکارا یک نوع کنش گفتاری را مطرح می‌کند. در حالی که در روش غیرمستقیم، گوینده می‌تواند به جای یک گونه خاصی از کنش‌ها، پاره‌گفتارهای بیانی جمله‌ای را مطرح کند که ظاهری متفاوت دارد؛ اما مخاطب آن را به منزله همان گونه خاص از کنش در نظر بگیرد؛ مثلاً گوینده در بیان کنش ترغیبی می‌تواند جمله‌ای را مطرح کند که در ظاهر ترغیبی نیست؛ ولی مخاطب آن را نوعی کارگفت ترغیبی به حساب می‌آورد (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۵۹). در نظریه کنش‌های گفتاری برای انسجام بهتر و بیشتر، روابط میان «مفهوم فعل گفتاری، قصد گوینده، معنای جمله و مؤلفه‌های زبانی و ماهیت قواعد حاکم بر مؤلفه‌های زبانی» باید کشف، بررسی و تحلیل شوند (سرل، ۱۳۸۷: ۵۱-۵۰).

۳. داستان‌های اجاره‌خانه، یک زن خوشبخت و رسوایی

علوی در داستان‌های کوتاه رئالیستی *اجاره‌خانه*، یک زن خوشبخت و رسوایی به بیان باورها و عقاید و روابط زن و مرد در بستر خانواده و جامعه تقریباً سنتی پرداخته است. این داستان‌ها با زمینه مشترکی روایت می‌شوند. در هر سه داستان، زنان جامعه از وضع موجود و زندگی عاطفی خود احساس نارضایتی دارند. همسران زنان در دو داستان *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* به طبقه بالادست و مرفه جامعه تعلق دارند و این در حالی است که اصول اخلاقی و عاطفی زندگی زناشویی را رعایت نمی‌کنند. در داستان *اجاره‌خانه* نیز شخصیت زن با همان مشکلی روبه‌رو است که در دو داستان دیگر هم به چشم می‌خورد؛ یعنی عدم آزادی عمل و حق انتخاب برای همسر و موارد دیگر. علوی در داستان *اجاره‌خانه* از اعتقاد به خرافات، مشکلات مالی و فقر خانواده‌هایی سخن می‌گوید که یکی از

آنها بنا به اجبار شرایط اجتماعی، دخترش را مجبور به ازدواج با فردی نامناسب می‌کند و در داستان یک زن خوشبخت نیز با وجود رفاه اقتصادی خانواده، پسر خانواده که جانشین پدر است خواهرش را مجبور به انتخاب نامناسب می‌کند. در نهایت، در هر دو داستان ما با مرگ شخصیت‌های رنج‌دیده زن مواجه هستیم. در داستان رسوایی نیز اگرچه شخصیت زن فساد اخلاقی و رفتارهای نامناسب شوهرش را رسوا می‌کند، این رسوایی، به سبب قدرت برتر مرد، تغییر و تأثیر بدی در زندگی مرد ایجاد نمی‌کند و اتفاقاً زن در جایگاه نامناسبی قرار می‌گیرد. گفت‌وگوهای میان این شخصیت‌ها کنش‌های گفتاری مستقیم و خصوصاً غیرمستقیمی را در بر می‌گیرد. نبود ارتباط عاطفی دوستانه میان مرد و زن سبب می‌شود کشمکش‌ها و خصومت‌های فراوانی در روند ارتباط میان این شخصیت‌ها ایجاد شود. با بررسی انواع و بسامد کنش‌های گفتاری، در روند ارتباط میان این شخصیت‌ها می‌توان به صورت دقیق فضای اجتماعی حاکم، نوع روابط بینافردی و نحوه توزیع و منابع قدرت موجود میان شخصیت‌ها را تبیین کرد و دریافت که بر اساس بافت و گفتمان موجود تأکید بر کنش‌های گفتاری‌ای است که در راستای اهداف فردی و شخصی است یا کنش‌های گفتاری‌ای که به مسائل جمعی و دگرخواهی توجه دارد.

۱-۳. تحلیل داده‌های داستان‌های اجاره‌خانه، یک زن خوشبخت و رسوایی

۱-۱-۳. کنش‌های اظهاری مستقیم

۱-۱-۱-۳. توصیف

کنش‌های اظهاری با افعال متعددی برای بیان باورها و اندیشه‌های گویندگان به کار می‌رود. در این سه داستان نیز راوی‌های سوم شخص که در پی بیان اندیشه‌ها و باورهای شخصیت‌ها به مخاطب‌اند مداوم در بسامد بالا از این کنش استفاده می‌کنند. فعل کنش‌های غیربیانی به کار رفته در متن داستان، بسته به بافت و هدف گوینده و نوع عملکرد مخاطب، متفاوت است. در بسیاری از مواقع راوی در این داستان‌ها برای توصیف و شرح مسأله‌ای، از این کنش‌های اظهاری به صورت مستقیم استفاده می‌کند. کاربرد مستقیم کنش‌های اظهاری با هدف توصیف، توضیح و شرح، جزو کنش‌های خنثی و بی‌نشان داستان‌ها به حساب می‌آید. در داستان اجاره‌خانه راوی وقتی می‌خواهد مواردی از جمله نوع زندگی شخصیت‌ها و موارد جزئی چون شرح سقف اتاق‌ها و وسایل داخل را توصیف و برای مخاطب شرح کند از این کنش به صورت مستقیم استفاده می‌کند. برای نمونه در توصیف اثاثیه موجود در اتاق می‌گوید:

«اثاثیه اتاق مرکب بود از یک چراغ با لوله شکسته و یک مجری اطلس آبی رویه رفته، یک کرسی ... یک پتوی چرک که کرک آن به کلی رفته و فقط تاروپود آن باقی مانده و یک گلیم» (علوی، ۱۳۵۷: ۶۵).

یا در جایی که بارش باران را شرح می‌دهد و به بیان اضطراب آمیرزا می‌پردازد:

«تنگ غروب بود و بارانی که از صبح روز گذشته شروع شده بود هنوز می‌بارید و دل آمیرزا را می‌دانست این باران چه نتایجی برای خانه او دارد مضطرب می‌کرد» (همان: ۶۶).

در داستان یک زن خوشبخت نیز راوی در توصیف شخصیت‌ها، شرایط جامعه و جنگ، از این کنش‌های اظهاری مستقیم استفاده می‌کند؛ مثلاً در توصیف ظاهر امیرخان می‌گوید:

«شوهرش جوان بود و خوشگل و قدبلند. رنگ صورتش مات بود و چشم‌هایش مست می‌نمود. راست راه می‌رفت، زیاد حرف می‌زد، زیاد می‌خندید، زیاد می‌خورد، زیاد می‌نوشتید، اتومبیل داشت، در هر کاری شانس می‌آورد» (همان: ۹۷).

در داستان رسوایی نیز راوی برای بیان اطلاعات به مخاطبان خود در مواردی چون شرح شب‌نشینی‌های طبقات مرفه، نوع پوشش و رفتارهای آنان از این کنش در بسامد بالا استفاده کرده است. برای نمونه:

«چلچراغ‌های برقی جلای خیره‌کننده‌ای به این محل تفریح خصوصی بزرگان و ثروتمندان تهران می‌داد. خانم‌ها در لباس بلند و دنباله‌دار بودند و مردها در فراق» (همان: ۱۱۷).

لازم به ذکر است که بسامد بالای کنش‌های اظهاری مستقیم با هدف توصیف و شرح، کاملاً با سبک رئالیستی داستان‌های علوی همخوانی دارد. در داستان‌های رئالیستی که راوی ناچار است با دقت تمام اجزای روایت را برای مخاطبان آشکارا و بی‌پرده شرح دهد بهترین کنش، انتخاب کنش اظهاری مستقیم خواهد بود، البته این کنش در گفت‌وگوهای میان شخصیت‌ها نیز در بسامد پایین مشاهده می‌شود. برای نمونه در *اجاره‌خانه* برخی از جملات خیرالنساء خطاب به زن آقا از نوع بیان نظر و تأیید است: «من که حرفی ندارم؛ اما آسید مسیب حاضر نمیشه. گناهم نداره» (همان: ۶۸). یا در داستان *یک زن خوشبخت* و *رسوایی* کنش‌های اظهاری مستقیم در پرسش و پاسخ‌های حقیقی میان اقدس و مادرش (همان: ۱۰۰) و مه‌لقا و هم‌بازی دوران کودکی‌اش (همان: ۱۲۲) به کار رفته است. در نمونه‌های فوق‌هدف از کاربرد تمامی کنش‌های اظهاری مطرح‌شده بیان توصیف و شرح مسائلی است که راوی به آنها توجه می‌کند، بی‌آنکه در لایه‌های زیرین متن به صورت غیرمستقیم به کنش‌های دیگر و معانی

ضمنی برآمده از آنها اشاره شود.

۳-۱-۲. کنش‌های غیرمستقیم موجود در کنش اظهاری

۳-۱-۲-۱. کنش غیرمستقیم عاطفی

بخش دیگری از کنش‌های اظهاری که شخصیت‌های این سه داستان بیان‌کننده آن هستند، در بسامد بالا به صورت غیرمستقیم در قالب کنش‌های عاطفی مطرح شده‌اند.

۳-۱-۲-۱-۱. ابراز اندوه و بیان حسرت

کنش عاطفی غیرمستقیم با معنی ضمنی «ابراز اندوه و ناراحتی و حسرت» در داستان / جاره‌خانه غالباً در بافت گفت‌وگوی دو شخصیت زن، وجیهه و مادرش و زن آقا و خیرالنساء شکل می‌گیرد. برای نمونه مادر وجیهه مداوم در صحبت با او به سبب شرایط فقری که گرفتارش هستند برای بیان «ناراحتی و اندوه» خود از رابطه سردی که میان آنها ایجاد شده است، از اینکه مادر و دختر همدیگر را درک نمی‌کنند، به صورت غیرمستقیم از کنش‌های عاطفی استفاده می‌کند. ظاهر این کنش‌ها غالباً اظهاری است که در شکل غیربیانی عاطفی آمده است. غیرمستقیم بودن این کنش‌ها نیز دلالت‌مند و نشان‌دار است. از سرتاسر داستان و روایت راوی درمی‌یابیم که دنیای وجیهه در جایگاه شخص تحصیل‌کرده با دنیای مادرش که گرفتار خرافات و باورهای غلط شده، متفاوت است. مادر برای برطرف کردن مشکلات، کاری جز توسل به خرافات انجام نمی‌دهد و گفت‌وگوی دوستانه‌ای رقم نمی‌زند، بلکه غیرمستقیم خود را با وجیهه که به شغلی دست یافته و تحصیل کرده مقایسه می‌کند و حسرت می‌خورد. نبود فضای مناسب برای گفت‌وگو میان شخصیت‌ها، سبب شده گوینده‌ها به صورت غیرمستقیم در دل کنش اظهاری، با کنش‌های عاطفی‌ای که مطرح می‌کنند، ناراحتی خود را بیان کنند. برای نمونه خیرالنساء می‌گفت:

«بچه‌های ما که خودشان رأی ندارند، هرچه بزرگترشون می‌گند، قبول می‌کنن. این دختره را مدرسه خرابش کرده، که از من حرف‌شنوی نداره. من مادرمرده چه گناهی کردم که گرفتار این پدر گردن‌کلفتش شدم. از کجا بیارم بدم بخوره؟ ماهی پنجاه تومن از مدرسه ماهیانه می‌گیره، دریغ از یک شاهیش که به من و پدرِ علیش بده» (همان: ۷۰).

یا خطاب به وجیهه می‌گوید: «آخرش ما هر سه تامون زیر این سقف نفله می‌شیم» (همان: ۶۶). زن-آقا که از اسم او می‌توان دریافت شخصیت و هویت او با هویت و وجود قدرت برتر، یعنی مرد، گره خورده است اندوهش را در بیان زشتی ظاهری خود بیان می‌کند: «خب بگن، اما خیرالنساء جون راست

می‌گن؟ منو به این ریخت دیگه کسی ور می‌داره؟» (همان: ۶۹).

در داستان یک زن خوشبخت نیز در گفت‌وگوهای میان اقدس و خواهرانش و دیگر زن‌ها، برادر اقدس و دکتر، دکتر و اقدس از کنش‌های عاطفی غیرمستقیم استفاده شده است. برای نمونه اقدس با ناراحتی می‌گوید: «والله نمی‌دانم. بالاخره از خواستگاری که آدم ندیده و نشناخته که بهتره» (همان: ۹۷) یا خطاب به دکتر می‌گوید: «بالاخره می‌دانستم که ما زن‌ها آزاد نیستیم و خواهی‌نخواهی باید خودمان را بفروشیم. این سه قرص را برداشتم که اگر روزی زندگی با شما برایم تحمل‌ناپذیر شد دیگر به خانه برنگردم» (همان: ۱۰۹) یا خواهرانش در بیان حسرت خود می‌گویند: «اقلاً یکی از ما توانست شوهری را که باب طبعش بود، انتخاب کند» و راوی در تأیید حسرت و اندوه پنهان در سخنان خواهران اقدس می‌گوید: «و این را خواهران لذتی می‌دانستند که خود از آن محروم شده بودند» (همان: ۹۹). در داستان رسوایی نیز کنش‌های عاطفی غیرمستقیم در گفت‌وگوهای میان مه‌لقا و همسرش، درستکار، به کار رفته است. مه‌لقا با ناراحتی به درستکار می‌گوید: «هیچ شنیده‌ای که پشت سر من و توجه می‌گویند؟ می‌گند که من زندگی را به تو حرام کرده‌ام.» (همان: ۱۲۴) یا در رابطه با فریبکار بودن شوهرش خطاب به مهمانان می‌گوید: «همه‌اش دروغه. همه‌تان گول خورده‌اید. من هم گول خورده‌ام» (همان: ۱۲۵) و ناراحتی خود را از این طریق بیان می‌کند.

با دقت در نمونه‌های بیان‌شده و موجود در متن درمی‌یابیم کنش عاطفی غیرمستقیم اندوه و حسرت، در دل کنش‌های اظهاری در این سه داستان، در دو بافت متفاوت به کار رفته است: بافت نخست، از طرف شخصیت‌های زن دردکشیده‌ای مانند مه‌لقا، وجیهه، اقدس و مادران، خواهران و دیگر زن‌های داستان‌ها است که هیچ قدرت و کنترلی بر اوضاع و زندگی خود ندارند. اندوه این زنان که به صورت غیرمستقیم بیان‌شده، برآمده از سلطه مردان زندگی و اجتماعشان است. این زنان تحت تأثیر قدرت مردان و شرایط جامعه سنتی جرأت ابراز ناراحتی خود را به صورت مستقیم ندارند و به ناچار این غم و نارضایتی را در لایه‌های پنهان جملات توصیفی‌شان بیان می‌کنند. بافت دوم کنش‌های عاطفی غیرمستقیم که بسامد آن اندک است، از طرف مردانی مانند برادر اقدس و دکتر در داستان یک زن خوشبخت، به کار رفته است که این شخصیت‌ها به لحاظ قدرت، زیر سلطه قدرت بزرگ‌تر خانواده و جامعه سنتی قرار گرفته‌اند، اما به هر حال با جامعه مدرن نیز تا حدی آشنا شده‌اند و به همین سبب، گاهی نارضایتی و اندوه خود را مستقیم و گاهی غیرمستقیم بیان می‌کنند. در نهایت، شخصیت‌های داستان‌ها همزمان با اینکه مسائل ذهنی و دغدغه‌های خود را با کنش‌های اظهاری مستقیم مطرح

می‌کنند، ناراحتی خود را از این اوضاع و مسائل پیش آمده نیز به صورت غیرمستقیم بیان می‌کنند.

۳-۱-۲-۱-۲. تحقیر و تمسخر

بر اساس رابطه عاطفی سردی که میان شخصیت‌های این سه داستان وجود دارد، گوینده‌ها در بسیاری از کنش‌های اظهاری که به کار می‌برند معنای ضمنی «تحقیر و تمسخر» را در قالب کنش عاطفی غیرمستقیم بیان می‌کنند. در این داستان‌ها که فضای تلفیقی «سنتی - رو به مدرن» جامعه یکسان است، شخصیت‌های زن و مرد در گفت‌وگو با جنس مخالف و موافق خود دست به تحقیر و تمسخر دیگری می‌زنند. برای نمونه خیرالنساء در جواب زن آقا که گوشزد می‌کند مردم پشت سر وجیه حرف می‌زنند با تمسخر می‌گوید: «زن آقا، پشت سر شما حرف می‌زنن، می‌گن شب‌ها تو بغل آقا نبی هسی» (همان: ۶۹). یا زن آقا در تحقیر خانواده وجیه می‌گوید: «خودشون همه جور جادو - جنبل بلدند، بیخودی پشت سر مرد مؤمن می‌شینن حرف می‌زنن. قباht داره. گناه منو می‌شورن» (همان: ۷۰). یا در دعوی میان خیرالنساء و شوهرش، شوهرش می‌گوید: «آخه فایده این کارها چیه؟ محض خاطر شما زن جماعت، آدم چقدر باید در آن دنیا مکافات ببینه؟» (همان: ۷۱) و خیرالنساء متقابلاً دست به تحقیر او می‌زند و می‌گوید:

«زن جماعت ... تو آگه مرد بودی به ماه آزرگار زیر این کرسی نمی‌شستی تا من لچک به سر مثل سگ جون بکنم بیارم بدم به تو بی غیرت کوفت کنی و هر روز هارتر بشی: آخه بی غیرت، اون مردا که تو خونه هارت و پورت می‌کنن اونها مثل تو نیستند. فایده این کارها چیه؟ تو آگه مردی بودی همین طور بی خیال وافور نمی‌کشیدی ...» (همان: ۷۱-۷۲).

در داستان یک زن خوشبخت نیز در گفت‌وگوهای میان شخصیت‌های زن و مرد کنش عاطفی غیرمستقیم به صورت تحقیر و تمسخر به کار رفته است. عم قزی در تحقیر و تمسخر اقدس می‌گوید: «ای آقا، اسهال که مرض فقیر و بیچاره‌هاست. همه چیزو از ما پنهون می‌کنند. بین شوهرش چه بامبولی زده، نمی‌خواهند بگند.» (همان: ۱۰۴) یا کلفت اقدس در تحقیر او که خودکشی کرده است می‌گوید: «چه می‌دونم برای چه خودشو کشت؟ این دخترها اینجوریند. خوشی دلشونو زده بود» (همان: ۱۰۶). در بخشی نیز اقدس برای تحقیر شرایط موجود و نوع خواستگاری به دکتر می‌گوید: «اما اولین بار تقاضای شما را از زبان پدرم شنیدم، دیگر شما هم برای من خواستگار بودید ... دکتر، خواستگار خیلی چیز زنده‌ایست. ... مردی را که نمی‌شناسید، وارد خانه شود. ... مثل اینکه کنیزی را به بازار می‌آورند ...» (همان: ۱۰۹). در داستان رسوایی نیز دوست دوران کودکی مه‌لقا در تحقیر او می‌گوید:

«می‌گویند که تو زندگی را به شوهرت حرام کرده‌ای، می‌گویند که اگر درستکار، زندگی آرامی داشت، آثاری جاودانی از خود باقی می‌گذاشت. برعکس، بعضی هم می‌گویند که همین اختلال در اوضاع خانوادگی سبب عظمت روح و تجلی افکار عالی او شده است» (همان: ۱۲۳)

و مه‌لقا نیز با تمسخر در جواب می‌گوید: «عظمت روح و تجلی افکار عالی» (همان). مه‌لقا در تحقیر و تمسخر شوهرش می‌گوید: «شما هی بهش احترام می‌ذارید، برای اینکه همه‌اش از راستی و درستی دم می‌زنه، در صورتی که هیچکس دروغ‌گوتر از او، نادرست‌تر از او نیست» (همان: ۱۲۵).

بسامد بالای کنش‌های عاطفی غیرمستقیم از نوع تحقیر و تمسخر و حتی ناراحتی، حاکی از این است که شخصیت‌ها راه‌حلی برای اثرگذاری در همسر و به دنبال آن تغییر زندگی‌شان پیدا نکرده‌اند و حتی بیان مستقیم احساسات هم، چنانکه در بخش گفت‌وگوها مشاهده می‌شود، بی‌تأثیر بوده است؛ بنابراین شخصیت‌ها با حجم زیادی از احساسات فروخورده و سرکوب‌شده مواجه‌اند و تنها راه کاستن آندوه و به اصطلاح آرام کردن خود، بیان احساسات به صورت غیرمستقیم است. قرار گرفتن قدرت در دستان مردان خانواده و تأیید جامعه و خودبرتربینی آنها سبب شده است که بسامد استفاده از کنش‌های عاطفی غیرمستقیم در سخنانشان نسبت به زنان، بسیار کمتر باشد؛ زیرا اهرم قدرت به آنها اجازه می‌دهد نظرات و احساسات خود را به صورت مستقیم بیان کنند.

۳-۱-۲-۱-۳. ابراز محبت و تحسین

به طور کلی در این سه داستان کاربرد کنش‌های عاطفی مبتنی بر ابراز محبت و تحسین چه به صورت مستقیم و چه غیرمستقیم بسیار اندک است. فضای حاکم بر داستان‌ها، رابطه عاطفی میان شخصیت‌ها و حکمرانی جبر و فقر اجتماعی و تفاوت طبقاتی، در کنار اعمال قدرت مردان خانواده، جای چندانی برای ابراز محبت و تمجید نگذاشته است. به بیان دیگر، همان موارد اندک تحسین و ابراز محبت هم در این داستان‌ها برای تأثیرگذاری بر شنونده و رسیدن گوینده به هدفش به کار رفته است در داستان *اجاره‌خانه زن آقا* به صورت غیرمستقیم به تعریف از خواستگار و جیهه می‌پردازد تا خیرالنساء را راضی کند: «سیده، آقااست، بزرگ‌زاده است، روزی بیست و پنج هزار کارگره. هزار هنر داره. شوفری هم می‌تونه بکنه...» (همان: ۶۸). در داستان *یک زن خوشبخت* نیز دکتر در بیان احساس محبت و عشق خود به اقدس می‌گوید: «من عقب یک چنین دختری مثل شما می‌گشتم» (همان: ۱۰۳). با وجود علاقه بسیار دکتر به اقدس، در داستان کنش‌های عاطفی مستقیمی که بیان محبت و عشق دکتر به اقدس باشد

بسیار بسیار اندک است. به عبارتی عملکرد دکتر در جایگاه فردی مدرن نیز تحت تأثیر جامعه سنتی قرار گرفته است. در داستان رسوایی نیز مه‌لقا در گفت‌وگو با دوست کودکی‌اش غیرمستقیم شوهرش را تمجید و تحسین می‌کند؛ اما این تمجید و تحسین غیرمستقیم در نهایت، به دعوا و تحقیر و تمسخر شوهرش می‌انجامد و روی اصلی رابطه آنها مشخص می‌شود:

«شوهرم را همه می‌شناسند. تمام وزرا و وکلا باش آمدوشد دارند، کتاب‌هایش را می‌خرند. حتی شاه هم از حرف شنوی دارد. توی خانه‌مان یک بار مجله خارجی است، پراز عکس و تفصیلات درباره نویسنده شهیر، آقای درستکار، مگر نشنیده‌ای که پروفیسور نمی‌دانم چه، اسمش را فراموش کرده‌ام، آثارش را انجیل راستی و خودش را پیغمبر درستی نامیده» (همان: ۱۲۳).

مه‌لقا در ادامه داستان، شوهرش، درستکار را دروغگو و حيله‌گر می‌داند و این دقیقاً در تناقض با اسم او و همچنین مفاهیم اخلاقی‌ای است که او به عنوان نویسنده در کتاب‌هایش می‌آورده است. به عبارتی ابراز نکردن محبت‌ها و تحسین و تمجیدهای مستقیم و بسامد اندک تحسین‌های غیرمستقیم در روابط بین‌فردی شخصیت‌های داستان، بیانگر رابطه آشفته و سرد آنهاست.

۳-۱-۲-۴. بیان تعجب

در تعداد اندکی از کنش‌های اظهاری‌ای که گویندگان به کار می‌برند می‌توان معنای ضمنی تعجب را دریافت. این نوع کنش تنها در داستان رسوایی قابل مشاهده است. در این داستان بعد از اینکه مه‌لقا آبروی همسرش، درستکار را می‌برد و از او با تحقیر و تمسخر یاد می‌کند، دوست دوران کودکی‌اش از مهمانان جمع که نظاره‌گر بوده با تعجب می‌پرسد: «آخه این رسوایی درستکار هیچ تأثیری نکرد؟» و مخاطبش نیز با تعجب پاسخ می‌دهد: «چه رسوایی؟ اینها همشون همین جوریند» (همان: ۱۲۷). یا مه‌لقا با دیدن دوستش در مهمانی با تعجب می‌گوید: «تو اینجا چی کار می‌کنی؟» (همان: ۱۱۹).

۳-۲-۱-۲. کنش غیرمستقیم ترغیبی

۳-۲-۱-۳. امر و پیشنهاد

در این سه داستان شخصیت‌های زن به سبب ضعف و اینکه قدرتی در دست ندارند و همچنین برای تأثیرگذاری بیشتر کلامشان بخشی از درخواست‌ها و خواهش‌های خود را به صورت غیرمستقیم بیان می‌کنند. این مورد در سخنان مردان بسیار کمتر مشاهده می‌شود. اگرچه در این داستان‌ها دوران سنتی رو به اتمام است و دوران مدرن در بستر خانواده‌ها و روابط در حال شکل‌گیری است؛ همچنان عملکرد

قدرت به نفع مردان است. در اجاره‌خانه مادر که خود تابع قدرت پدر است غیرمستقیم به وجهه دستور می‌دهد: «کجا می‌روی؟ آخه من مادرمرده جواب باباتو چی بدم؟» (همان: ۶۶) که معنای برآمده از بافت کنش امری «نرو یا حق نداری بروی» است. یا زن آقا برای برانگیختن احساسات خیرالنساء و تأثیر بیشتر سخنش مبنی بر شوهردادن وجهه می‌گوید: «راسته که دختر شما از هر انگشتش هنر می‌ریزه؛ اما این روز و روزگار آدم، بده دختر به این بزرگی را بی‌شوهر بذاره» (همان: ۶۸) یا «آدم محض خاطر مال دنیا دخترشو بدبخت نمی‌کنه» (همان: ۶۹). منظور زن آقا از هر دو جمله، بیان توصیف «شوهرش بدهید» است. در داستان یک زن خوشبخت، مادر اقدس که مطیع امر پسرش است و از جانب او موظف است به اقدس دستور ازدواج دهد برای ترغیب اقدس به ازدواج می‌گوید: «اقدس، آخر امروز آقادات داشت درباره تو با من صحبت می‌کرد ... حق هم دارد، خوب نیست، اگر می‌خواهی زنش بشوی، او که حرفی ندارد» (همان: ۱۰۰) که در اصل غیرمستقیم به اقدس می‌گوید: «زنش بشو». در داستان رسوایی نیز دوست درستکار برای جدایی درستکار از مه‌لقا غیرمستقیم تلاش می‌کند و می‌گوید: «نمی‌فهمم چرا با این چنین زنی زندگی می‌کند، زن که قحط نیست» (همان: ۱۲۱). همچنین درستکار خطاب به مه‌لقا می‌گوید: «بهتره که بری خونه» (همان: ۱۲۴) که در معنای ضمنی امر و دستور «برو خونه» به کار رفته است. درستکار در داستان در شرایطی این جمله را بیان می‌کند که مجبور است به خاطر دیگران و برداشت آنها از شخصیتش، با ملایمت با همسرش صحبت کند به همین دلیل قدرت خود را در اجبار به خانه رفتن همسرش به صورت غیرمستقیم در کنش ترغیبی امر و دستور به کار برده است.

جدول ۱. کنش‌های اظهاری مستقیم و غیرمستقیم در سه داستان بزرگ علوی (منبع: یافته‌های پژوهش)

داستان	کنش ظاهری و مستقیم	فعل کنش ظاهری	کنش غیربیانی و غیرمستقیم	فعل کنش غیربیانی	بافت گفت‌وگو
اجاره‌خانه، یک زن خوشبخت و رسوایی	اظهاری	توصیف توضیح شرح	عاطفی ترغیبی	ابراز اندوه و ناراحتی، تحقیر، تمسخر، ابراز محبت، تحسین و تمجید، دستور و امر، خواهش و پیشنهاد و درخواست	زن - شوهر مادر - دختر زن - زن همسایه زن - کلفت زن - برادر زن - خواهر مرد - مرد

۳-۱-۳. کنش ترغیبی

۳-۱-۳-۱. امر، خواهش، توصیه و ناسزا

کنش ترغیبی که نیازها و خواست‌های فرد را در بر می‌گیرد گاهی به صورت غیرمستقیم و گاهی به شیوه مستقیم بیان می‌شود. در بخش کنش‌های اظهاری مستقیم، بیان شد که بخشی از کنش‌های ترغیبی غیرمستقیم را شخصیت‌های زن به کار می‌بردند. در این سه داستان کنش ترغیبی مستقیم در ارتباط با توزیع قدرت میان شخصیت‌ها قرار گرفته است. غالباً شخصیت‌های مرد که قدرت بیشتری نسبت به دیگر شخصیت‌ها دارند در خطاب با شخصیت‌های زن از این کنش با مفهوم امر و دستور استفاده می‌کنند. منابع قدرت این مردان را می‌توان جامعه سنتی‌ای دانست که بزرگ علوی در داستان‌هایش این جامعه را به خوبی به تصویر کشیده است. در این داستان‌ها، قدرت تقریباً سلسله‌مراتبی است؛ برای مثال در داستان *جاره‌خانه* با وجود اینکه شخصیت پدر قابل اتکا نیست و او بیکار، فقیر و معتاد است، باز هم در جامعه سنتی قدرت در دستان اوست و می‌تواند حکم ازدواج و جیهه را صادر کند. به سبب شرایط نامناسب پدر، قدرت ضعیف‌شده‌ای به خیرالنساء می‌رسد که در مقابل و جیهه می‌ایستد. در داستان *یک زن خوشبخت* نیز قدرت اصلی پدر خانواده است که درباره تمامی اعضای خانواده تصمیم‌گیری می‌کند. این قدرت بعد از مرگ او به پسر بزرگ خانواده می‌رسد و درباره اقدس و مادرش اعمال می‌شود. در دیگر شخصیت‌های فرعی داستان؛ چون امیرخان نیز می‌توان اعمال قدرت او در مقابل اقدس را مشاهده کرد. در داستان *رسوایی* نیز درستکار که از طبقه مرفه جامعه است مه‌لقا را تحت تسلط خود دارد. به عبارتی کنش‌های ترغیبی مستقیمی که زنان به کار می‌برند غالباً با مفهوم «توصیه، درخواست و خواهش» همراه است و این دقیقاً با نوع قدرت اندک آنها در ارتباط است. برای نمونه در *جاره‌خانه*، زن آقا در مورد ازدواج و جیهه به خیرالنساء توصیه می‌کند که: «قدرشو بدویند ... بذارید این دو تا هم اینور کرسی بخوابند» (همان: ۶۸) یا «خیرالنساء آنقدر فکر مال دنیا نباشین ... بذار بره عقب شوهرداریش» (همان). در داستان *یک زن خوشبخت* نیز درستکار بارها جمله «برو خودت هر لباسی را که دوست داری بخر» (همان) را خطاب به اقدس تکرار می‌کند. این دستور مستقیم بر اساس بافت داستان معنای ناخوشایندی دارد و تحمیل نظر درستکار را می‌رساند؛ چنانکه راوی بعد از این جمله روایت می‌کند: «آن وقت اقدس خانوم دو سه ساعت در پنهان گریه می‌کرد، ولی برای اینکه دعوی تازه‌ای با شوهرش درنگیرد، می‌رفت و عین همان لباس را با کمی تغییر می‌خرید ...» (همان: ۹۷).

در این داستان، دکتر به سبب تفاوت اندکی که با مردان جامعه سنتی داستان دارد در گفت‌وگو با اقدس گاهی از کنش ترغیبی مستقیم در مفهوم درخواست و توصیه همراه با ابراز محبت استفاده می‌کند و اینجا می‌توان مشاهده کرد که توزان قدرت اندکی به هم خورده است: «گریه نکنید... کسی را به شوهری انتخاب کنید که روح شما را درک کند» (همان: ۱۰۳) و همچنین اقدس با خواهش و ناراحتی از دکتر درخواستش را بیان می‌کند: «شما هم جرأت داشته باشد و مرا راحت کنید» (۱۰۹). «مرا نجات بدهید. شما باید مرا نجات بدهید. شما باید مرا از این دردی که می‌کشم خلاص کنید» (همان). برادر اقدس در مورد ازدواج اقدس خطاب به مادرش دستور می‌دهد که: «شما باید اقدام کنید ... باید تکلیفش را یکسره کند» (همان: ۹۹-۱۰۰). در داستان رسوایی نیز همانند این دو داستان، زنان خواهش‌هایشان را در کنش ترغیبی بیان می‌کنند: «نه، زود بیا بریم فردا تو روزنامه‌ها می‌نویسند که تو هم اونجا بودی» (همان: ۱۲۵).

گاهی کنش‌های ترغیبی مستقیم معنای ضمنی و غیرمستقیم عاطفی از نوع تحقیر و فحش را می‌رساند که در این داستان‌ها غالباً میان زن و شوهرها اتفاق می‌افتد. خیرالنساء در تمسخر و تحقیر شوهرش می‌گوید: «یه نگاه توی آینه بکن ببین چه شکلی هستی؟» و شوهرش نیز در جواب او با تحقیر و ناسزا می‌گوید: «زروزر نکن زن ...» (همان: ۷۱).

۳-۱-۴. کنش عاطفی

۳-۱-۴-۱. نافرین، ناسزا، تحسین و تعجب

درصد بسیاری از کنش‌های عاطفی در این داستان‌ها به شکل غیرمستقیم در قالب کنش‌های اظهار مستقیم بیان شدند. بیشترین معنای ضمنی این کنش‌های عاطفی نیز بیان اندوه و تحقیر و تمسخر بود. در اینجا به کنش‌های مستقیم عاطفی می‌پردازیم. در داستان *جاره‌خانه* وجهه به خاطر تحقیر و تمسخرهای مداوم مادرش خود را نفرین می‌کند و می‌گوید: «خدا منو ذلیل مرگ بکنه تا از دست شما و آقام خلاص بشم» (همان: ۶۶). وجهه که هیچ قدرتی ندارد با وجود پیشرفت در جامعه سنتی و ورود به جامعه مدرن باز هم قربانی شرایط سنتی جامعه و جبر و فقر اجتماعی می‌شود. پدر وجهه از او با عنوان «درد» نام می‌برد که به دردهای دیگرش چون خرابی خانه، کرایه عقب‌افتاده خانه و غیره اضافه شده است. در بخشی نیز خیرالنساء و شوهرش نیز به یکدیگر ناسزا می‌گویند و نفرت خود را آشکارا بیان می‌کنند. خیرالنساء در جواب شوهرش که می‌گوید: «این چه بوی گندی است به راه انداختی» جواب می‌دهد: «اروای دهنتم ...» (همان: ۷۱). رابطه آشفته و سرد میان شخصیت‌ها و تأثیر فقر و نبودن

آموزش اجتماعی سبب شده افراد خانواده بی‌هیچ پروایی نفرت و احساس‌های منفی خود را آشکارا بیان کنند. به‌طور کلی در این داستان‌ها شرایط زندگی اجتماعی و فردی شخصیت‌ها سبب شده کنش‌های عاطفی مستقیم حول محور تحقیر، نفرین و ناسزا بگردد. تنها در داستان یک زن خوشبخت فردی که به ابراز علاقه و محبت خود به‌صورت آشکار اقدام می‌کند دکتر است آن هم در بسامد بسیار اندک. دکتر خطاب به اقدس می‌گوید: «من همیشه به آزادی شما علاقه‌مند هستم» (همان: ۱۰۴) یا «... این نکته را به خاطر خودم به شما نمی‌گویم، بلکه بیشتر چونکه علاقه‌مند به شما هستم و سعادت شما را می‌خواهم...» (همان: ۱۰۲). در موارد دیگر دکتر نیز تابع شرایط جامعه سنتی، احساس علاقه و محبت خود را به‌صورت کنش عاطفی غیرمستقیم بیان می‌کند که به آن پرداختیم. دیگر موارد کاربرد کنش عاطفی مستقیم زمانی است که شخصیتی، مرگ اقدس را به دکتر تسلیت می‌گوید: «آقای دکتر بسیار بسیار متأثرم» یا تعجب خود را از حرف‌های دکتر بیان می‌کند: «عجب!» (همان: ۱۰۴). یا اقدس در بیان علاقه نداشتن خود به رستوران‌ها و هتل‌هایی که هر شب درستکار او را به آنجا می‌برد خطاب به کلفتش فاطمه‌سلطان می‌گوید: «فاطمه‌سلطان، من از این غذاهای توی هتل بدم می‌آید» (همان: ۱۰۶). نداشتن قدرت و نبود فضا برای گفت‌وگوی مهربانانه میان زن و مرد سبب شده تا اقدس احساس ناخوشایند خود را به جای گفت‌وگو با شوهرش در گفت‌وگو با کلفت خانه بیان کند. در داستان رسوایی نیز ابراز احساس تحسین و دوست‌داشتن تنها از زبان دوست دوران کودکی مه‌لقا که متعلق به طبقه پایین جامعه است در دیدن زیبایی‌ها و شکوه شب‌نشینی‌ها و جشن‌های طبقات مرفه بیان می‌شود. او با دیدن جشن بزرگ می‌گوید: «اوه، خیلی قشنگ است. عالی است» (همان: ۱۱۸). یا در تمجید کتاب‌های شوهر مه‌لقا می‌گوید: «راستی، درستی، ایمان، اتحاد، گذشت، آخ، چه کلمات زیبایی‌ست!» (همان: ۱۲۲).

۳-۱-۵. کنش تعهدی

در این داستان‌ها کنش تعهدی در بسامد بسیار اندکی به‌کار رفته است. کنش‌های تعهدی غالباً از زبان راوی و بیرون از گفت‌وگوهای شخصیت‌ها بیان شده است. راوی از قول مسیب می‌گوید: «او می‌دانست که باران بی‌موقع است و از همین جهت در راه به آمیرزا وعده داد که تا چند روز دیگر پولی تهیه کند و اجاره سه ماه عقب‌افتاده را بدهد» (همان: ۷۰) و یا در ادامه می‌آورد: «آمیرزا بدون اینکه روی این گفته سید مسیب اصرار ورزد، قول داد پس از باران، سقف و پی‌های تمام این قسمت حیاط را تعمیر کند» (همان). در داستان یک زن خوشبخت نیز، دکتر در گفت‌وگو با اقدس می‌گوید: «من اگر

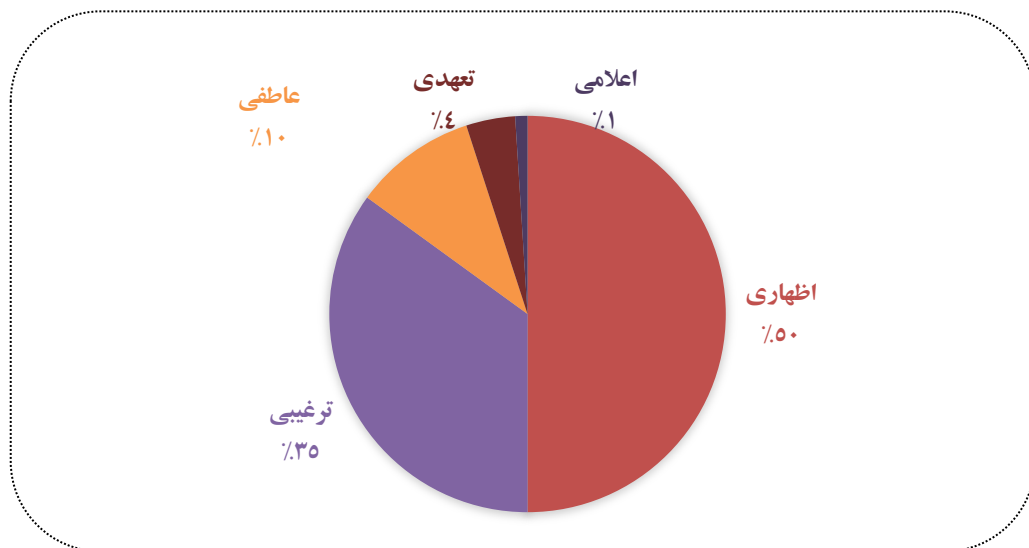
شوهر شما نیستم، برادر بزرگ شما همیشه خواهم بود» (همان: ۱۰۳). دکتر با بیان این جمله تصمیم خود بر حمایت از اقدس را آشکارا بیان می‌کند و خود را ملزم به انجام این کار می‌داند. در داستان رسوایی میان گفت‌وگوهای شخصیت‌ها از کنش تعهدی استفاده نشده است. حضور اندک کنش‌های تعهدی در این داستان‌ها بیانگر رابطه بد و غیرعادی میان شخصیت‌ها و توزیع نامناسب قدرت میان زن و مرد است. می‌توان گفت تفاوت شخصیت فردی این افراد و تفاوت دنیای آنها سبب شده که چندان تعهدی چه به صورت مثبت و چه منفی میانشان شکل نگیرد و افراد خود را ملزم به انجام کاری در مقابل دیگری ندانند.

۳-۱-۶. کنش اعلامی

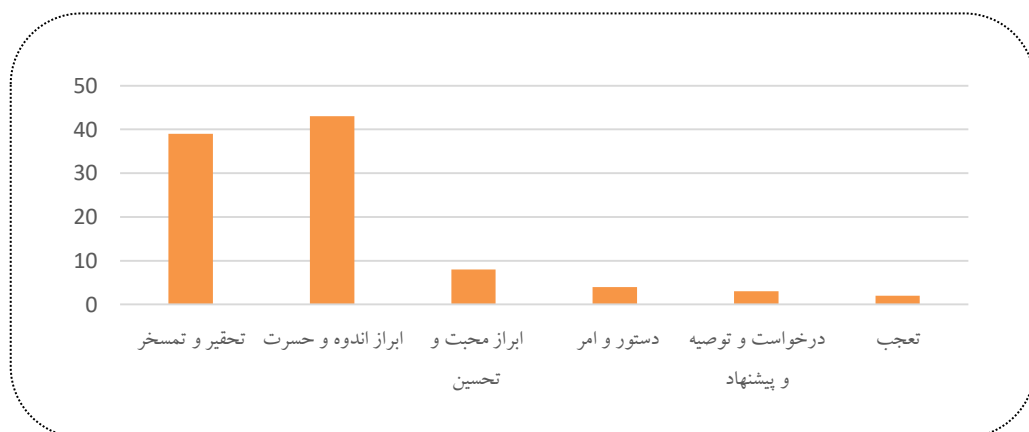
در کنش‌های اعلامی آنچه اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند، موقعیت و جایگاه اجتماعی گوینده و همچنین شنونده است. قدرت نیز عامل مهمی است که در کاربرد کنش‌های اعلامی تأثیر می‌گذارد. در داستان‌های بررسی شده، بر اساس بافت داستان، بسامد کنش‌های اعلامی بسیار اندک است. به بیان دیگر، گوینده باید صاحب قدرت بالا و مقام اجتماعی خاص و برتر نسبت به شنونده باشد تا بتواند از این کنش استفاده کند. در داستان *جاره‌خانه پدر* خانواده با وجود وضع نابسامان ظاهر و روانی، قدرت خانواده را در دست دارد و جامعه سنتی نیز به عنوان منبع قدرت او عمل می‌کند. در این داستان پدر با دیدن شرایط نامناسب زندگی خود و فقری که از بین رفتنی نیست، در قالب گوینده دارای قدرت و کنشگر مستقیم به وجهه اعلام می‌کند که قرار است فردا با خواستگارش ازدواج کند. وجهه در نقش شنونده، قدرتی در اختیار ندارد و جایگاه او اگرچه به لحاظ اجتماعی بالاتر از پدر و مادرش است؛ اما منابع قدرت از او حمایت نمی‌کنند و شرایط اجتماعی زندگی آنها وجهه را مجبور به پذیرش این اعلام می‌کند. سید مسیب گفت: «وجهه، فردا تو را برای حسین آقای شوهر عقد خواهیم کرد» (همان: ۷۴).

در نمودار زیر بسامد هر یک از کنش‌های گفتاری به کار رفته در این سه داستان مشخص شده است.

همچنین در نمودار شماره ۴، می‌توان بسامد مفاهیمی را که گویندگان به صورت غیرمستقیم در کنش‌های گفتاری خود بیان کردند، مشاهده کرد.

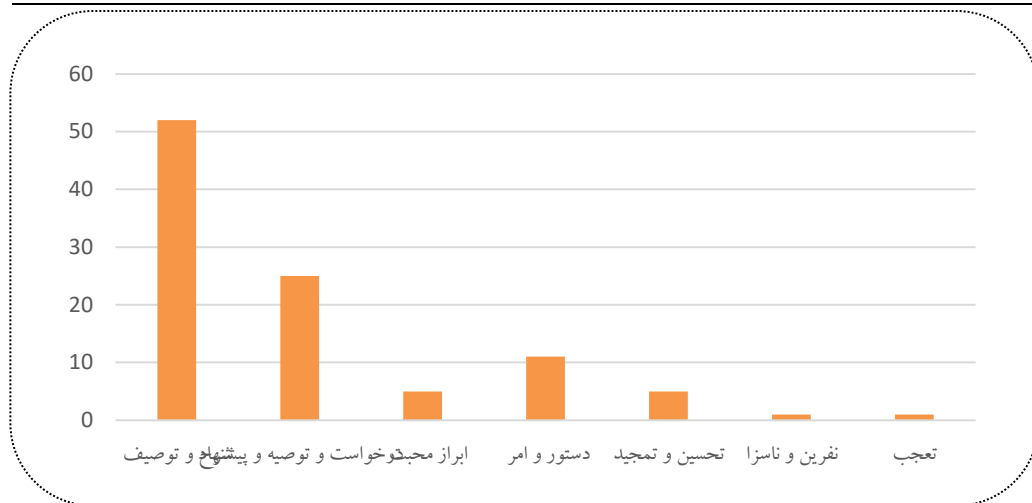
نمودار ۳. بسامد کنش‌های گفتاری در داستان‌های بزرگ علوی (منبع: یافته‌های پژوهش)

نمودار ۴. کنش‌های گفتاری غیرمستقیم در داستان‌های بزرگ علوی (منبع: یافته‌های پژوهش)

در این سه داستان، گویندگان در بیان جملات خود مقصود خود را به صورت مستقیم بیان کرده‌اند که در نمودار زیر بسامد هر مفهوم قابل مشاهده است.

استخراج و تحلیل کنش‌های گفتاری هر گفت‌وگویی بر اساس بافت‌ها می‌تواند مبین عقاید، باورها و احساسات درونی گویندگان باشد. در آثار ادبی، از جمله داستان، با بررسی بافت در کنار شرایط گوینده و شنونده، می‌توان جهت‌گیری‌های فکری خاص هر فرد، طبقه، جامعه و منابع قدرت آنها را

نمودار ۵. کنش‌های گفتاری مستقیم در داستان‌های بزرگ علوی (منبع: یافته‌های پژوهش)

استخراج کرد. در این داستان‌ها با دقت در بسامد کاربرد هر کنش گفتاری می‌توانیم دریابیم که گویندگان و شنوندگان هر یک، چه ایدئولوژی را بازتاب می‌کنند و چه باورها و اندیشه‌هایی در سر دارند. بر اساس نمودارهای ارائه‌شده، کنش اظهاری با ۵۰ درصد، بالاترین نوع کنش به کار رفته در این سه داستان است. بخش بیشتر این کنش به صورت غیربیانی و غیرمستقیم در قالب کنش عاطفی عمل کرده است. به عبارتی، بسامد هر کنش غیربیانی در تحلیل می‌تواند دلالت‌مند و نشان‌دار باشد. با دقت در نمودار شماره چهار، می‌توان دریافت که بسامد بالای کنش غیربیانی عاطفی با مضامینی چون تحقیر و تمسخر ۳۹ درصد، سرزنش و اندوه ۴۳ درصد و غیره در این سه داستان بررسی شده، حاکی از روابط عاطفی ناسالم، تخریب‌شده و سرد دارد و اندک‌بودن بسامد معانی تحسین و ابراز محبت غیرمستقیم به صورت ۸ درصد و مستقیم ۵ درصد، در کنش عاطفی در نمودارهای پنج و چهار بر رابطه بد بینافردی شخصیت‌های داستان تأکید می‌کند. بر اساس نمودارهای ارائه‌شده، بالا بودن بسامد کنش ترغیبی مستقیم و غیرمستقیم در قالب معنای امر و دستور به‌عنوان سومین کنش مهم با ۱۱ درصد نشانگر غلبه مردسالاری بر جامعه سنتی داستان‌ها است.

۴. نتیجه‌گیری

با بررسی سه داستان بزرگ علوی مشخص شد فضای حاکم بر داستان‌ها گویای مسائل جامعه و خانواده سنتی و محدودیت‌های مربوط به آن است. در کنار این جامعه سنتی، جامعه مدرن نیز در حال

رشد و توسعه است و در روابط اجتماعی شخصیت‌های داستان هم تأثیر گذاشته است؛ اما شخصیت‌های مرد در این داستان‌ها همچنان تابع معیارها و موازین جامعه سنتی‌اند و قدرت برتر را در دست دارند. به همین سبب کنش‌های گفتاری‌ای که شخصیت‌های مرد به کار برده‌اند بیشتر از نوع کنش‌های گفتاری مستقیم است. در مقابل، شخصیت‌های زن داستان‌ها، با وجود اینکه گاهی مانند وجیهه و اقدس قدم به جامعه مدرن گذاشته‌اند و تحصیل کرده‌اند؛ اما همچنان قدرتی ندارند و به سبب حمایت‌نکردن جامعه سنتی از آنها، تحت سلطه مردان خانواده و جامعه هستند. بنابراین بیشترین کنش‌های گفتاری بیان‌شده توسط زنان از نوع کنش‌های غیرمستقیم است. رابطه عاطفی بدی که میان شخصیت‌های داستان‌ها وجود دارد در کنار شرایط اجتماعی نامناسب مانند فقر شدید، تفاوت طبقاتی، تفاوت فردی و دنیای درونی افراد سبب شده کنش‌های عاطفی با معانی ضمنی تحقیر، تمسخر، سرزنش، اندوه، نفرین و ناسزا در داستان‌ها بسامد بسیار بالایی داشته باشد که به ترتیب بیان اندوه، سرزنش و ناراحتی با ۴۳ درصد به‌عنوان بیشترین کنش و مفهوم اصلی برآمده از گفت‌وگوهای شخصیت‌های داستان‌ها و بعد از آن تحقیر و تمسخر با ۳۹ درصد قابل مشاهده است. بر این اساس بسامد کاربرد کنش‌های عاطفی مبتنی بر ابراز محبت، تحسین و تمجید به‌صورت مستقیم ۸ درصد و غیرمستقیم ۵ درصد در داستان‌ها بسیار اندک است و همین موارد اندک با هدف رسیدن گوینده به مقصود خود بیان شده‌اند. کنش‌های ترغیبی به کار رفته در داستان‌ها نیز در دو دسته توصیه و خواهش و امر و دستور تقسیم‌بندی شده‌اند. کنش‌های ترغیبی توصیه و خواهش و پیشنهاد به‌صورت غیرمستقیم با ۳ درصد و مستقیم ۲۵ درصد غالباً در بافت زنانه و امر و دستور به‌صورت غیرمستقیم با ۴ درصد و مستقیم با ۱۱ درصد در بافت مردانه به کار رفته‌اند که این کاربرد نشان‌دار، مرتبط با نحوه توزیع قدرت میان زنان و مردان است. بسامد بالای کنش‌های اظهاری این سه داستان نیز، دقیقاً با رئالیستی بودن داستان‌ها مرتبط است که راوی و شخصیت‌ها به شرح و تفصیل پرداخته‌اند. در نهایت، بسامد کنش‌های گفتاری از نوع مستقیم و غیرمستقیم و معانی ضمنی موردنظر گویندگان در این داستان‌ها، حاکی از غلبه گفتمان مردسالارانه و نارضایتی درونی زنان از زندگی و همسر است.

کتابنامه

پاینده، حسین. (۱۳۸۹) داستان کوتاه در ایران (داستان‌های رئالیستی و ناتورالیستی)، جلد اول. تهران: نیلوفر.

تقوی، هدیه. (۱۳۹۹) «کنش گفتمانی حضرت ابراهیم با مخالفان در قرآن کریم بر اساس طبقه‌بندی کنش‌های گفتاری سرل». تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال هفدهم. ۱-۳۱.

<http://www.doi.org/10.22051/tqh.2020.26755.2509>

ثروت، منصور. (۱۳۸۵) آشنایی با مکتب‌های ادبی. تهران: سخن.

حسینی معصوم، سید محمد؛ خاوری، فاطمه. (۱۳۹۳) «مقایسه کنش‌های گفتاری در پیامک‌های فارسی زنان و مردان جوان بر اساس طبقه‌بندی سرل». زبان و زبان‌شناسی، ۱۰ (۱۹)، ۷۵-۸۸.

خزایی، سارا؛ سلطان‌بیاد، مریم؛ قربان‌صباغ، محمودرضا. (۱۳۹۵) «تحلیل فمینیستی گفتمان و توازن قدرت در رمان شمال و جنوب اثر الیزابت گاسکل بر پایه نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل». مطالعات زبان و ترجمه، ۴۹ (۲)، ۲۳-۴۴.

خسروی شکیب، محمد؛ یاسمی‌فر، معصومه. (۱۴۰۰) «بررسی جامعه‌شناختی جایگاه زن در رمان‌های چشم‌هایش و شلغم میوه بهشته». ادبیات داستانی، ۱۰ (۲)، ۱-۲۰.

<http://www.doi.org/10.22126/RP.2021.5992.1285>

رحیمی، مصطفی. (۱۳۴۵) رئالیسم و ضد رئالیسم. تهران: نیل.

زارع، میثم. (۱۳۹۸) «نقد جامعه‌شناختی یک زن خوشبخت از بزرگ علوی». پژوهشنامه ادبیات معاصر ایران. ۳۹-۵۳.

زارع، میثم؛ صفری، جهانگیر. (۱۳۹۲) «بررسی داستان اجاره‌خانه از «بزرگ علوی» بر اساس نظریه جامعه‌شناسی محتوا». مطالعات داستانی، ۱ (۴)، ۶۳-۷۶.

سرل، جان آر. (۱۳۸۷) افعال گفتاری جستاری در فلسفه زبان. ترجمه محمدعلی عبداللهی. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

سیدحسینی، رضا. (۱۳۸۷) مکتب‌های ادبی، ج ۱. تهران: نگاه.

صفوی، کورش. (۱۳۹۲) معنی‌شناسی کاربردی. تهران: همشهری.

عبداللهمان، حمید؛ باقری، علی اصغر. (۱۳۹۶) «کنش‌های گفتاری پنج‌گانه در شعر «صدای پای آب» سپهری». زبان و ادبیات فارسی، ۲۵ (۲۷)، ۲۴۱-۲۵۸.

عربی‌مقدم، الهام. (۱۳۹۷) «تحلیل کنش‌های گفتاری در داستان صادق هدایت». دومین همایش بین‌المللی زبان و ادبیات فارسی.

علوی، بزرگ. (۱۳۵۷) نامه‌ها. تهران: امیرکبیر.

فر کلاف، نورمن. (۱۳۷۹) *تحلیل انتقادی گفتمان*. ترجمه‌های شایسته پیران و دیگران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه.

لوونتال، لئو. (۱۳۹۰) *رویکرد انتقادی در جامعه‌شناسی ادبیات*. ترجمه محمد رضا شادرو. تهران: نی.

ملکی سروستانی، فرناز؛ جوکاری، مهناز؛ روحانی، علی. (۱۳۹۷) «بازنمایی اجتماعی کنش‌های گفتاری زنان (مورد مطالعه: رمان‌های هوشنگ مرادی کرمانی)». فصلنامه زن و جامعه، سال نهم، شماره نخست، صص ۸۰-۶۱

مهاجر، مهران؛ نبوی، محمد. (۱۳۹۳) *به سوی زبان‌شناسی شعر*. تهران: آگه.

یول، جورج. (۱۳۸۷) *کاربردشناسی زبان*. ترجمه محمد عموزاده مهدیرجی. تهران: سمت.

References

- Abdollahiyan, H and Bagheri, A. (2016). "Five Speech Acts in Sepehri's Poem "Sedaye Paye Aab". *Persian Language and Literature*, 25 (27) , 241-258. (In Persian)
- Alavi, B. (۱۹۷۹). *Letters*. Tehran: Amir Kabir. (In Persian)
- Arabi Moqadam, E. (2017). "Analysis of Speech Acts in Sadeq Hedayat's Story". *The Second International Conference of Persian Language and Literature*. (In Persian)
- Fairclough, N. (۲۰۰۰). *Critical Analysis of Discourse*. Translated by; Shayeste Piran and Others. Tehran: Media Studies and Research Center. (In Persian)
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: the Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Hosseini Ma'soom, M. and Khavari, F. (2014). "Comparison of Speech Acts in Persian Text Messages of Young Women and Men Based on Searle's Classification". *Language and Linguistics*, 10 (9), 75-88. (In Persian)
- Khazaei, S., SultanBayad, M. and Gurban Sabbagh, M. (2015), "Feminist Analysis of Discourse and Balance of Power in North and South Times by Elizabeth Gaskell based on John Searle's Speech Act Theory". *Language and Translation Studies*. 49 (2), 44-23. (In Persian)
- Khosravi Shakib, M. and Yasamifar, M. (۲۰۲۱). "Sociological Study of the Position of Women in the Novels Cheshmhai and Shlagh Miove Beheshte". *Fiction Literature*. 10 (2), 1-20. (In Persian)

- Lowenthal, L. (2016). *Critical Approach in the Sociology of Literature*. Translated by; Mohammad Reza Shadroo. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Maleki Sarvestani, F., Jokari, M. and Roohani, A. (2017). "Social Representation of Women's Speech Acts (Case Study: Hooshang Moradi Kermani's novels)". *Women and Society*. 9(1), 61-80. (In Persian)
- Mohajer, M. and Nabavi, M. (2014). *Towards the Linguistics of Poetry*. Tehran: Agah Publications. (In Persian)
- Payande, H. (2010). *Short Stories in Iran (Realistic and Naturalistic Stories). Vol. 1*. Tehran: Nilofar Publications. (In Persian)
- Rahimi, M. (1966). *Realism and Anti-realism*. Tehran: Nile Publications. (In Persian)
- Safavi, K. (2012). *Applied semantics*. Tehran: Hamshahri Publications. (In Persian)
- Saussure, F. de (1966). *Course in general linguistics*. NewYork.Toronto. London: McGraw Hill Publications.
- Searle, J. (2009). *Speech Verbs, An Essay in the Philosophy of Language*. Translated by; Mohammad Ali Abdullahi. Tehran: Islamic Science and Culture Research Institute. (In Persian)
- Servat, M. (2015). *Acquaintance with Literary Schools*. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian)
- Seyed Hosseini, Reza (2007). *Literary schools*. Volume 1. Tehran: Negah. (In Persian)
- Taqavi, H. (2019). "The Speech act of Hazrat Ibrahim with the Opponents in the Holy Quran based on the Classification of Speech Acts of Searl". *Quran and Hadith Science Research*. 17, 1-31. (In Persian)
- Yule, G. (2008). *Pragmatics*. Translated by; Mohammad Amuzade Mehdiraji. Tehran: Samt Publications. (In Persian)
- Zare', M. (2018). "Sociological Criticism of "A Happy Woman" by Bozorg Alavi". *Research Paper on Contemporary Iranian Literature*, 53-39. (In Persian)